

УДК 007:304: 655.1(477)

ФІТЬ Л. В.

РОЗВИТОК ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ М. ЧЕРКАСИ

В УМОВАХ РОЗПАДУ СРСР

У статті досліджено загальне становище книговидавничої справи в м. Черкаси в кінці 90-х років ХХ століття, проаналізовано перші кроки новоствореного черкаського видавництва «Сіяч», узагальнено відомості про його творчий колектив.

Ключові слова: видавнича справа, політика держави, видавництво «Сіяч», видавничий портфель.

Дослідження стану книговидавничої галузі в період докорінних змін, які відбувалися в нашій державі, надзвичайно важливі для створення цілісної картини розвитку видавничої справи. Крім того, висвітлення етапів діяльності, пройдених регіональними видавництвами в нових кризових умовах, допоможе сучасним видавничим структурам уникнути багатьох помилок при формуванні стратегії розвитку.

У наукових дослідженнях до окресленого питання зверталися такі науковці, як М. Тимошик, Н. Зелінська, І. Копистинська, Н. Швайка та інші. Але видавнича справа у м. Черкаси, зокрема заснування й етапи діяльності видавництва «Сіяч» у кінці 90-х років ХХ століття, залишилися поза увагою дослідників. Тому *метою* нашої роботи є системний аналіз виникнення та становлення черкаського «Сіяча» у перехідних умовах розвитку нашої держави. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*: розглянути тенденції розвитку книговидання у м. Черкаси й проаналізувати діяльність видавництва «Сіяч» в окреслений період.

Розвал Радянського союзу та становлення нових незалежних держав призвели до докорінної перебудови в усіх сферах життя України. Зокрема,

це стосувалося і книговидання, яке в радянській імперії підпорядковувалося виключно державним органам правління.

За рівнем книжково-брошурної продукції СРСР займав перше місце за кількістю назв і, практично, друге за кількістю примірників (на душу населення припадало 7 прим.). Разом із тим всі негативні сторони книговидавничого та книготорговельного процесів з часом тільки посилювалися, і найголовніше – репертуар не задовольняв значну частину читацької аудиторії. Суспільство самостійно спробувало заповнити вакуум: так виник і до 1985–1986 рр. досяг значного рівня несанкціонований випуск друкованої продукції, так званий «самвидав». Заборонені твори політичної, економічної та художньої літератури видавалися за кордоном емігрантськими та деякими іноземними видавництвами й нелегально ввозилися в країну («тамвидав»). Видавці, книготорговці, вчені, письменники й читачі наполегливо вимагали лібералізації книжкової справи, пом'якшення цензурних обмежень, свободи творчості і друку. Врешті-решт, влада змушена була почати деякі перетворення в організації книговидання та книгорозповсюдження, не зачіпаючи основ книжкової справи – державної монополії та ідеологічного контролю [5, 190].

У 1986 р. колегія Держкомвидаву СРСР ухвалила постанову, на перший погляд зовсім звичайну, в стилі багатьох подібних до тих, які ухвалювалися раніше: «Про розширення прав і самостійності видавництв та вдосконалення тематичного планування». Але зміст цього документа дуже відрізнявся від усіх попередніх. У ньому вперше ставилася під сумнів державна монополія й адміністративно-командна система в книговиданні – основному напрямку ідеологічної роботи КІРС.

Проаналізувавши стан книговидання, виявивши безліч недоліків, обумовлених як ідеологічними причинами, так і адміністративними методами керівництва, Держкомвидав постановив надати видавництвам

право самостійно формувати й затверджувати тематичні плани випуску літератури, а затвердження тематичних планів у Держкомвидав СРСР скасувати. За Держкомвидавом, тобто за державною владою, зберігалося право контролю й координації випуску літератури. Практично самостійності виявилось не так вже й багато, але це був перший серйозний крок у розхитуванні державної монополії в книжковій справі, яка існувала в країні з 1930 р. [2, 59].

Ще більш істотного удару по сформованій системі державного книговидання було завдано новою редакцією «Положення про випуск творів за рахунок автора», прийнятого Держкомвидавом у 1989 р. Випуск творів за рахунок автора був дозволений усім організаціям, які мали право на видавничу діяльність, більше того – це їм зараховувалося як плюс в їхній роботі [4, 130].

Зміни, які проводилися по всій Україні у сфері видавничої справи, не могли не відбитися на книговиданні Черкас. Із 70-х років у місті діяв редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву управління пресою облвиконкому у складі начальника, старшого редактора, двох літературних редакторів, молодшого редактора, художнього, технічного редакторів, коректора, машиністки, підчитчиці (вголос читає і звіряє з оригіналом). Очолювали облполіграфвидав спочатку А. Мураєнко, М. Каплаушенко, О. Заїчко, а згодом керівництво перейшло у руки В. Суценка. Редакційно-видавничий відділ у різні роки очолювали Лариса Андріївна Чайка (до листопада 1986 р.), Микола Семенович Сніжко (25.11.86 р. – лютий 1991) [1, 58].

Працівники відділу створювали буклети, брошури, плакати, афіши, технічну документацію, монографії (матеріали обкому КПУ). Випуском у світ художньої літератури редакційно-видавничий відділ не займався.

На черговому засіданні виконавчого комітету Черкаської обласної ради народних депутатів, яке відбулося 30 березня 1989 року, було

прийнято рішення створити госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах видавництв і поліграфії облвиконкому. Результатом цього розпорядження стало утворення 1 квітня зазначеного відділу, з самостійним балансом, розрахунковим рахунком і правами юридичної особи. На зборах трудового колективу на посаду начальника відділу був обраний М. С. Сніжко, який до цього обіймав посаду начальника видавничого відділу облполіграфвидаву [3].

Через майже два роки рішенням зборів трудового колективу Черкаського редакційно-видавничого відділу облпреси було засновано обласне редакційно-видавниче підприємство «Сіяч» при управлінні пресою облвиконкому. На підставі цього виконком Черкаської міської ради народних депутатів видав Свідоцтво «Про перереєстрацію обласного редакційно-видавничого підприємства «Сіяч» при управлінні по пресі облвиконкому» від 20.02.1992 № 410 і присвоїв код ЄДРПОУ – 14188007.

Саме в цей період кооперативна діяльність у видавничій сфері прийняла форми видавничо-поліграфічних або видавничо-редакційних кооперативів при державних видавництвах. Книги виходили під маркою державного видавництва і відповідного кооперативного об'єднання. Наприклад, книги кооперативних видавничих підприємств «Феміда-10», «Текст», «Інформатор», «Союз», «Творче об'єднання письменників і художників», «Слово» виходили під маркою державного видавництва «Юридична література». У 1989 р. при державному видавництві «Світ» було організовано Всесоюзне об'єднання редакційно-видавничих кооперативів». У нього увійшли 16 редакційно-видавничих кооперативів Москви, Ленінграда, Києва та інших міст.

У видавництва «Сіяч» були періоди піднесення, активної роботи й скрутні часи, коли, зважаючи на загальний несприятливий стан речей у країні, товариство могло випустити порівняно невелику кількість друкованої продукції.

Видавництво проіснувало 11 років. Дата початку діяльності лютий 1992 року, коли на зборах трудового колективу було ухвалено рішення про створення обласного редакційно-видавничого підприємства «Сіяч». Припинило свою діяльність видавництво відповідно до архівних документів у травні 2002 року.

Таку назву товариство обрало не випадково. На початку ХХ століття, а саме протягом 1917–1920 років, у місті діяло потужне видавництво з ідентичною назвою – «Сіяч». Мабуть, зважаючи на значні успіхи свого попередника, на його загальноукраїнську славу і новостворена організація вирішила взяти собі гучну назву. Крім того, сучасне видавництво почало використовувати й логотип свого попередника, створений у 1917 році художником М. Погребняком. Видавничий знак має форму прямокутника. На передньому плані в тривимірному просторі зображені чоловік-сіяч, котрий іде назустріч читачеві, розкидаючи довкола себе зерна. Зверху звисає спіле важке колосся, а внизу напіврамкою поданий декоративний елемент, що складається із трикутників, які символізують розвиток [6, 85].

Створений видавничий знак виконує не лише естетичну й представницьку функцію. Він глибоко символічний і органічно поєднує творчий задум художника і завдання товариства. Окрім того, асоціативно читачеві дуже легко пов'язати такий видавничий знак із назвою видавництва, оскільки усі зв'язки прозорі й не складні для сприйняття.

Хронологічні рамки першого періоду діяльності видавництва, коли відбувалося власне становлення товариства, його структури, юридичної форми, активне формування видавничого портфеля, накреслення різноманітних планів, – з 20 лютого 1992 до кінця року. На початковому етапі працівники створювали технічну документацію, плакати соцзмагання, згодом почали працювати над створенням художньої літератури. Крім того, активно взялися до виконання планів управління по

пресі облвиконкому, у яких були зазначені відомості про кількість запланованих до друку назв видань, майбутні наклади, обліково-видавничі, друкарські аркуші.

Зважаючи на нові особливості у роботі з авторами, коли останні самостійно шукають гроші на видання і займаються розповсюдженням власних книг, видавництво плідно співпрацює зі спонсорами. Зокрема, Черкаською виробничо-науковою асоціацією «Насіння», Закритим акціонерним товариством «Юрія», Відкритим акціонерним товариством «Азот», Обласним підприємством «Облпаливо», Черкаською облдержадміністрацією, Українсько-американським підприємством «Валекс імплав», Мошенським заводом продтоварів, Косарським спиртозаводом, Черкаським регіональним управлінням Промінвестбанку України, ВКФ «Черкаський бізнес центр», Виробничим підприємством «Горняк», ВАТ «Золотоніський маслоробний комбінат», НВК «Фотоприлад», Черкаською м'ясною компанією ТОВ «Концерн Нафтаенерго», Канівським спиртзаводом тощо.

Протягом другого періоду (1993–1999 рр.) видавництво активно почало шукати для співпраці авторів і впевнено працювати над підготовкою художньої літератури. Видавничий репертуар окресленого періоду складала видання різні, як за цільовим призначенням, тематичним спрямуванням, читацькою адресою, так і за видавничою підготовкою. На цьому етапі товариство співпрацювало з майже усіма черкаськими письменниками і багатьма місцевими науковцями.

Передовсім видавництво спеціалізувалося на друці видань, що мали краєзнавчу та історичну тематику, оскільки однією з особливостей регіонального книговидання є робота з місцевими авторами, які приділяли особливу увагу зазначеним виданням. Чітко окреслених вимог до авторських оригіналів редактори «Сіяча» не ставили, хоча відверто слабкі

речі в розробку не брали. Крім того, за словами директора видавництва, він не міг пропустити до друку й антиукраїнську річ.

У 1993 році видавництво долучилося до Міжнародної системи ідентифікації видань і почало присвоювати власній видавничій продукції код ISBN. Спочатку товариство використовувало ідентифікатор Радянського союзу і мало власний код «7707». Із 1996 року «Сіяч» почав використовувати ідентифікатор України і отримав власний код «564», що свідчив про далекоглядні плани працівників, які планували випускати у світ значну кількість видань.

Найбільш плідним для «Сіяча» відповідно до відомостей, наданих Книжковою палатою України імені І. Федорова, був 1997 рік, коли у світ вийшло загальним накладом 11 тис. примірників 11 назв видань. Це склало 262,6 тис. друкованих аркушів-відбитків. Варто зазначити, що не всім книгам видавництво присвоювало код ISBN і відповідно багато обов'язкових примірників видавничої продукції не направлялося до Книжкової палати. Незначний спад у роботі спостерігаємо протягом 1998 року: 10 назв, 6,9 тис. примірників і лише 39,3 тис. друкованих аркуше-відбитків. У 1999 році ситуація значно покращилася. Працівники «Сіяча» випустили у світ найбільше назв – 17, загальним накладом 15,8 тис. примірників у 118,1 друкованих аркуше-відбитків [1, 94].

Друкував «Сіяч» видавничу продукцію в основному у друкарні «НДІТЕХІМу» й Черкаській облдрукарні. Також для відтворення деяких книг видавництво користувалося послугами районних друкарень – Канівська міськдрукарня, Золотоніське поліграфічне підприємство, «Тясмин» (м. Сміла). Іноді за допомогою спонсорів друкувалися видання у м. Київ у друкарні «Експрес-об'ява».

Третій, останній період у діяльності видавництва почався з 2000 і тривав до 2002 року. У цей час на місцевому видавничому ринку почали утверджуватися нові приватні видавництва, які активно використовували

сучасні методи роботи. Як наслідок, місцеві автори відмовилися від співпраці з «Сіячем», звернувшись до новостворених видавничих організацій.

Протягом 2000 року до Книжкової палати надійшло лише три назви видань, створених «Сіячем», накладом 2,5 тис. примірників. Наступні 2001–2002 роки, наклади зменшувалися, хоча кількість друкованих аркуше-відбитків була більшою.

Видавництво не мало власної поліграфічної бази, замовлень, не могло конкурувати з приватниками. Почалися невиплати зарплат, комунальних платежів, невчасно виконували замовлення. Кількість працівників скоротили до трьох, кожен із яких поєднував у своїй роботі кілька обов'язків.

Працівники «Сіяча» почали масово звільнятися, роботи не було, крім того існуванню видавництва заважали й деякі суб'єктивні чинники.

Як зазначено в архівних документах, «у травні 2002 року у зв'язку з неефективною виробничою й економічною діяльністю, збитковим фінансовим станом, відсутністю обсягів робіт та звільненням керівників і працівників діяльність обласного редакційно-видавничого підприємства «Сіяч» зупинена» [1, 130]. Хоча ще два роки черкаські друкарні випускали у світ видавничу продукцію, у вихідних відомостях якої було вказано «Видавництво «Сіяч».

Отже, досвідчений і професійний видавничий колектив через об'єктивні й суб'єктивні причини не зміг конкурувати із новоствореними видавничими структурами й припинив існувати як суб'єкт видавничої справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Внутрішній опис // Архівний відділ департаменту управління справами Черкаської міської ради. — Фонд 634. — Опис 1. — Справа 979. — С. 7—229.
2. Копистинська І. М. Тенденції сучасного вітчизняного книговидання: організаційний, тематичний та рекламно—промоційний аспекти (1991—2003 рр.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Копистинська Ірина Михайлівна. — К., 2004. — 238 с.
3. Наказ «Про утворення госпрозрахункового редакційно-видавничого відділу управління у справах видавництв і поліграфії у справах облвиконкому» // Архівний відділ департаменту управління справами Черкаської міської ради. — Фонд 634. — Опис 1. — Справа 979. — С. 4.
4. Тимошик М. С. Історія видавничої справи / М. С. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2003. — 496 с.
5. Тимошик М. Її величність — книга. Історія видавничої справи Київського університету, 1834—1999 : монографія / М. С. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 1999. — 308 с.
6. Фіть Л. В. Видавництво «Сіяч» в історії української видавничої справи (1917—1920 рр.) : дис. ... канд. наук із соц. комунік. : 27.00.05 / Людмила Володимирівна Фіть. — К., 2011. — 245 с.

ФІТЬ Л. В.

РАЗВИТИЕ ИЗДАТЕЛЬСКОГО ДЕЛА В Г. ЧЕРКАССЫ В УСЛОВИЯХ РАСПАДА СССР

В статье исследовано общее положение книгоиздательского дела в г. Черкассы в конце 90-х годов XX столетия, проанализированы первые шаги черкасского издательства «Сіяч», обобщена информация о его творческом коллективе.

Ключевые слова: издательское дело, политика государства, издательство «Сияч», издательский портфель.

FIT L. V.

**PUBLISHING DEVELOPMENT IN CHERCASSY
IN THE CONDITIONS OF THE SOVIET UNION DISINTEGRATION**

In this article general book publishing situation in Cherkassy city at the end of the 90s of the XXth century is highlighted, first steps newly of the Cherkassy publishing house “Siyach” are analyzed and information about its creative team is summarized.

Key words: publishing activities, state politics, publishing house «Siyach», publishing brief-case.

Стаття надійшла до редколегії 7.12.2012 р.

